

ljana 1929. — 11. 16. maja; vizitator se je, glede na analogije, tu nedvomno mudil z namenom, da posveti cerkev, čeravno v gradivu o tem ni nič ohranjenega. — 12. Lovanke (Gablern) v župniji Dobrla vas? — 13. J. Lavtižar, Cerkev in zvonovi v dekaniji Kranj, Ljubljana 1901, str. 108—109, 114. — 14. Za Jeprco izdana listina, v kateri se ne omenjajo nikakršne pravice ljubljanskega škofa, kaže, da je tedaj župnija Sora, kamor je sodila ta cerkev, še vedno ležala v mejah oglejske jurisdikcije. — 15. Posvečanje in potrditev kapel v Sloveniji v l. 1523, GMD XVII (1936),

143—147. — 16. Ime drugega kraja je v zapisniku popačeno in dovoljuje misliti na Velesovo (ib., op. 32). — 17. I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant IV, str. 157 (po vizitaciji 1651 v KAL).

Uporabljene kratice: AAU — Archivio arcivescovile Udine, BCU — Biblioteca comunale V. Joppi Udine, KAL — Kapiteljski arhiv v Ljubljani v NŠAL, NŠAL — Nadškofijski arhiv v Ljubljani, NmKap — Arhiv novomeškega kapitlja v NŠAL.

K POZNAVANJU ŽITNIH MER NEKATERIH MEST IN TRGOV NA KRANJSKEM V PRVI POLOVICI 16. STOLETJA

JANEZ SUMRADA

V prilogi k urbarju gospodstva Lož iz 1528¹ je ohranjen seznam — eden zgodnejših urejevalcev stanovskega arhiva mu je nadel ime »Tabela razlik med žitnimi merami« (Tabella des Undterscheidt der gethreidt Mass)² — ki nam omogoča, z nekaj rezerve in seveda z zgolj približno natančnostjo, dopolniti gradivo še danes temeljne razprave Sergija Vilfana, posvečene razvoju ljubljanskih mer, zavoljo njihovega pomena pa tudi metrologiji cele Kranjske in deloma drugih slovenskih dežel.³ Tabela moremo primerjati z že objavljenimi preglednicami koroških mestnih mer za težka žita v razmerju do dunajskega muta, ki izhaja iz srede 16. stoletja,⁴ s pristavkom, da žal ni tako izčrpna. Da izmed vseh mest na nekdanjem Kranjskem manjka v seznamu prav Lož s svojimi žitnimi merami, je najbrž le še razlog več za sklepanje, da preglednica ni prišla v sedanjo arhivsko razvrstitev kasneje in naključno, marveč da izvira z loškega ozemlja, najverjetneje iz približno tistega obdobja kot spremljajoči jo urbar, vsekakor pa iz časov pred poenotenjem kranjskih trgovskih žitnih mer (po 1569).⁵ Za tak izvor vira bi govorili tudi — kasneje in z drugo roko vneseni — podatki za Ložu bližnja trga Ribnico in Senožeče. Ta tri lokalna tržišča je povezovala tedaj še pomembna trgovska pot z Dolenjske prek Blok in Postojnskih vrat k morju in je bilo zato pač nujno, da so v enem kraju poznali merske sisteme sosednjih tržnih središč.⁶ O žitnih merah nekaterih drugih mest velja, da jih je sestavljalca tabele kasneje hotel upoštevati, pa pri sestavljanju našega vira očitno ni imel pri roki konkretnih relacij in je vpisal

imena mest in ponekod tudi naziv merske enote. Zlasti pogrešamo številčnih podatkov za Kamnik, saj se lahko o žitnih merah Višnje gore in še posebej Škofje Loke poučimo drugod.

Preglednica tako vsebuje žitne mere kranjskih mest Novega mesta, Metlike, Krškega, Kočevja, Kostanjevice, Črnomlja, Kranja in Radovljice v njihovem razmerju do ljubljanskega stara. To se nam bo zdelo povsem razumljivo, če dostavimo, da se lokalne mere pogosto pojavljajo v relacijah do mer deželnih glavnih mest kot najpomembnejših na določenem teritoriju.⁷

Struktura vira postavlja pred nas nekaj vprašanj, na katera zatrdno ni moč odgovoriti, zato bodo rezultati nujno približni, še posebej, ker doslej zbrano gradivo o žitnih merah kranjskih mest dopušča le nekaj osamljenih primerjav. Tako smo prepuščeni sklepanju, na katerega od obeh sistemov ljubljanskih žitnih starov se nanašajo zapisane relacije med težkimi žiti in ovsom ter vrhanja, raženja oz. valjanja v veljavi dva tipa ljubljanskih starov: starejši za težka žita (približno 90 litrov) in oves (105—106 litrov), in novi (106 litrov), s povečano kapaciteto do 110 litrov (težka žita) oz. 118 litrov (oves). Za osnovo preračuna smo vzeli idealni ljubljanski star v vrednosti 106 litrov, ki naj bi bil v času, ko je naš vir najverjetneje nastal, že prevladujoče uveljavljen.⁸ Seveda pa je pri tem treba upoštevati približke ± 12 —16 litrov, v 16. stoletju pred poenotenjem sta bila zaradi razlike pač glede na stari sistem ljubljanskega stara in vrsto merjenih žit.

V razpredelnici je v srednji koloni podan navedek iz vira, v zadnji pa v litrih izražena

vrednost vsakokratne merske enote za žita in njeno ime.

Mesto oz. trg			Merska enota v litrih
Višnja gora	Weichslberger schaf macht Laibacher star ⁹		kobal = ?
Novo mesto	5 Rudolfswerder schaf gibt	3 star	kobal = 63, 6
Metlika	4 ¹⁰ Metlinger giebt	3 star	? = 79, 5
Krško	4 Gurkhfelder	3 star	? = 79, 5
Kočevje	4 Gotscher khauffmass	1 star ¹¹	mernik = 26, 5
Kostanjevica	4 Lanndstrass	3 star	? = 79, 5
Črnomelj	4 Tschernembl	3 star	? = 79, 5
Kranj	9 Crainburg star macht	8 star	star = 94,2 ¹²
Radovljica	2 Radmannsdorfer star macht	1 star	star = 53
Kamnik	Staynner star ¹³		star = ?
Škofja Loka	Lakher star ¹⁴ macht		star = ?
Ribnica	3 Reiffnitzer scheff	1 star	kobal = 35, 3
Senožete	5 Senasetscher khauffmas	1 star	mernik = 21, 2

Iz preglednice izhaja, da je bila slika žitnih mer v mestih na Kranjskem pred občo uveljavitevijo ljubljanskega merskega sistema dokaj pisana. Upoštevati moramo tudi, da se je hkrati precej spreminjala, zato zgoraj prikazanih razmerij do ljubljanske mere ne smemo imeti za fiksna, ampak zgolj za odsev stanja nekje v prvi polovici 16. stoletja. Že iz relativnih števil — relacij pa izhaja nekaj dovolj jasnih dejstev, da jih velja poudariti. Tako imajo Kostanjevica in mesti metliške veje kostanjeviškega mestnega prava — Metlika in Črnomelj — enoten sistem za merjenje žit. Pri tem se jim pridružuje kostanjeviški sosed Krško, kjer velja pravni režim štajerskih mest in trgov, posebej Celja.¹⁵ Sicer ohranjeni privilegiji kostanjeviško-metliške linije mest o merah ne govore, tako da v pravnem sorodstvu nismo našli vzroka za enoten merski ustroj. O merski ureditvi molče tudi mestne pravice za sestrsko novomeško vrsto.¹⁶ V luči podatka, da imajo štiri dolenska mesta enotne žitne mere, tudi precej bolje razumemo — v zvezi s stanovskimi pritožbami proti povečevanju žitnih mer nekaterih mest na Kranjskem (1575) — zakaj je prav eno od imenovanih štirih mest, namreč Krško, obtožilo enega od preostalih treh, namreč Kostanjevico, da je bojda povečala svojo žitno mero. To se je dogajalo v obdobju poenotenja teh mer v deželnoknežjih mestih in trgih, ko so jih morala nekatera ob prehodu na ljubljansko zmanjšati (Kamnik, Višnja gora), druga bržčas povečati, vse skupaj pa niti zdaleč ni potekalo gladko, temveč ponekod s precejšnjim odporom.¹⁷ Verjetno je Kostanjevica da-

jala povod za pritožbe s prehodom na ljubljansko oz. deželno mero, kar se zdi pomembno tudi zavoljo sklepanja o vrsti merske enote, ki smo jo za štiri dolenska mesta sicer izračunali, nismo pa dobili odgovora o njenem poimenovanju. Merska enota z 79,5 l je vsekakor tako velika, da bi ji po v 16. stoletju na Kranjskem uveljavljeni merski terminologiji šlo ime star, še posebej, ker bi bilo treba kobal s tolikšno kubaturo v primerjavi z ljubljansko mero zmanjšati (idealni ljubljanski kobal ima kot polovica stara 53 l).

Skupne črte izkazujejo tudi žitne mere Ljubljane, Radovljice in Kočevja. Radovljiški star je enak polovici istoimenske ljubljanske mere, kočevski mernik pa njeni četrtini, kar pomeni, da ustreza radovljiški star ljubljanskemu kobalu, kočevski mernik pa ljubljanskemu merniku. Zaradi časovne odmaknjenosti in pa ker se dajatvene mere pogosto razlikujejo od trgovskih, ne moremo obravnavati žitnih mer zemljiškega gospodarstva Kočevje iz sedemdesetih let 16. stoletja v primerjavi s kočevskim mestnim kobalom. Pri tem žal ne poznamo razmerja kočevskih dajatvenih mer do neke mere širšega teritorialnega pomena, čeprav smo dobro seznanjeni z njihovo notranjo strukturo.¹⁸

OPOMBE

1. AS, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 281, sign. Stan. I., zap. št. 409, fol. 599—638. Naša — gre za prvo od obeh prilog — je foliirana s števil. 633—634. — Na urbar me je svoj čas v povsem drugi zvezi opozoril višji raziskovalni sodelavec

SAZU prof. Božo Otorepec, za kar mu velja moja prisrčna zahvala. — 2. *Ib.*, fol: 634. Pri tem je z urbarja prepisal letnico 1528 kot čas nastanka seznama. — 3. Sergij Vilfan, Prispjevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim oziranjem na ljubljansko mero (16.—19. stoletje), ZČ VIII/1954; str. 27—86 (navajam: Vilfan, z zadevno stranjo). Bera metrologije za slovenske dežele je po obsegu skromna; najbolje je po zaslugi Roberta Baravalleja obdelana Štajerska.

Mimo slovensko in nemško pisanih del, ki jih uporablja prof. Vilfan, navajamo tehtna pretresa o merah v škofjeloškem gospostvu (Pavle Blaznik, Urbarji freisinške škofije, Viri za zgodovino Slovencev 4, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4, Ljubljana 1963, str. 90 sl.) in v trgovskem prometu trgovcev in blaga iz zaledja na Reki v 16. in tridesetih letih 17. stoletja (Ferdo Gesrin Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Viri za zgodovino Slovencev 5, Ljubljana 1972, str. 75 do 84). Oba sta nastala zaradi potreb, ki so se pokazale ob izdaji zgodovinskih virov. Od nedavna je dostopen tudi Toneta Kolška Prispevek k zgodovini žitnih mer na celjskem območju v XVI. stoletju, Celjski zbornik 1977—1981, str. 11—20. Za širše razglede je važna mednarodna Bibliographia metrologiae historiae (Zagreb 1971) z dodatki (1975), ki sta jo s skupino sodelavcev pripravila pri JAZU Zlatko Herkov in Miroslav Kurelac. — 4. Vilfan, 50, 73 (dodatek 10). — 5. O poenotenju gl. Vilfan, zlasti 44—45, 48—49. — 6. Za trgovsko pot čez Bloke prim. F. Gestrin, Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja), Novo mesto 1365—1965. Prispjevki za zgodovino mesta, Maribor—Novo mesto 1969, str. 130—143; S. Vilfan, *ib.*; str. 105—106; J. Šumrada, Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice, Notranjski listi I/1977, str. 33—34. — 7. Gre za tako imenovano računsko poenotenje mer. Gl. Vilfan, 29. — 8. Vilfan, 48—49. — 9. Tabela bi nas kaj naglo zapeljala v zmotno trditev, da višnjegorski kobal (tako namreč prevajamo nemški schaf. Prim. Vilfan, 45) ustreza ljubljan-

skemu staru, a nas od tega na eni strani odvrča marginalna opomba: Vergleich sy gegen die Laibacher mass, ki pove, da relacija ni bila vpisana; po drugi plati pa tudi dosedanja ugotovitev, da ima višnjegorski kobal nekako 59,041 (Vilfan, 50, 75, dodatek 22). — 10. Prvotno je stala tukaj številka 3, ki jo je pisar sam popravil v 4. — 11. Odebeljeni pokončni črtici pri Kočevju in Radovljici berem kot 1. Sicer sta povsem podobni znatno tanjšima enicama pri Ribnici in Senožečah, ki ju je zapisala druga roka. Khaufmass prevajam kot mernik (prim. Vilfan, 45); prestavlja se tudi dobesedno kot kupna mera (Blaznik, kot v op. 3, str. 438). — 12. Podatek iz okr. 1572 je služil Vilfanu (50 in 74, dodatek 19), da je z »manjšo verjetnostjo« izračunal kranjski star ovsa na 95 l. — 13. Kamniški star je bil nekoliko večji od ljubljanskega (Vilfan, 44, 50). — 14. Za škofjeloške žitne in druge mere gl. P. Blaznik, kot v op. 3. — 15. Jože Mlinarič, Krško in njegova gospoščina v srednjem veku, Krško skozi čas 1477—1977, str. 39—40. — 16. Prim: Franc Komatar, Kostanjeviške mestne pravice, Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Joseph Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1910/1911, str. 1—7; Milko Kos, Iz metliškega mestnega arhiva, Etnolog X—XI/1937—1939, str. 26, 28; potrditev črnomaljskih mestnih pravic, 26. 7. 1566, Notranjeavstrijska privilegijska knjiga 1564—1568, fol. 43' do 44' (prepis B. Otorepca v Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU). Za novomeško linijo S. Vilfan, Novomeški privilegij iz leta 1365, Novo mesto 1365—1965, Maribor—Novo mesto 1969, str. 88—110; August Dimitz, Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain. I. Gottschee, MHK XIX/1864, str. 55—56, slovenski prevod v: Ivan Simonič Zgodovina mesta Kočevja in Kočevske, 500 let mesta Kočevje 1471—1971, str. 13 do 14; Janez Kranjc, Privilegij mesta Loža iz leta 1477, Notranjski listi I/1977, str. 41—64. — 17. Vilfan, 45. — 18. Peter Wolsegger, Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574, MMK IV/1891, str. 23—24: